

Petkó Mihály[1]: A monista felfogás érvényesülése a szerzői jogi törvényben

Debreceni Jogi Műhely, 2005. évi (II. évfolyam) 1. szám, (2005. április)

A szerzői jog szabályozását alapvetően két elmélet határozza meg. A két felfogás a szerzői jogok jogosult körének meghatározásában különbözik alapvetően. Mielőtt a két felfogást bemutatnánk elmaradhatatlanul szükséges a szerzői jogok megbontása személyhez fűződő és vagyoni jogokra. Fontos kiemelni, hogy a szerzői jogi törvény tulajdonosi jellegű, abszolút szerkezetű jogvédelmet biztosít a jogosult számára időbeli korlátokkal. A hatályos törvény alapján a védelem a szerző halálától számított egy emberöltőnyi időre terjed, ami jelenleg – a jogalkotó szerint – hetven évre tehető.[2] Elméleti szinten megfogalmazható tehát, hogy a szerzői jogok vonatkozásában az abszolút szerkezetű védelem jogosultjának időben korlátozott abszolút joga áll fenn.

A személyhez fűződő jogok, azaz a név-, integritáshoz-, nyilvánosságra hozatalhoz fűződő jogok ugyanis kétséget kizáróan, mindkét felfogás által elismerten, kizárólag a szerző személyéhez köthető elválaszthatatlan jogok, azok kereskedelmi forgalom tárgyát sem képezik. Ez utóbbi mozzanat miatt ezen jogok köre kevésbé vet fel vitákat, hiszen nincs közvetlen vagyoni értékük, a szerzői művek hasznosítása kapcsán – bár a művek értékét befolyásolhatják – a szerzői jogok bázisának azon minimumát képezik, melyek mindenképpen biztosítva kell legyenek a szerző számára.

A monista[3] és a dualista[4] felfogás elhatárolása kapcsán a szerzői jogok másik nagy csoportja játssza a kulcsfontosságú szerepet, hiszen ezek lesznek a kereskedelmi forgalom tárgyai. A vagyoni jogok köre törvényben meghatározott, de a technikai, kereskedelmi folyamatoknak köszönhetően nem állandó igénycsokor, az a mű értékesítése tekintetében fellépő újdonságok (pl. terjesztési formák) megjelenésével változhat. A vagyoni jogok köre jelenleg a terjesztés-, többszörözés-, nyilvános előadás-, mű nyilvánossághoz való közvetítése-, átdolgozás jogát öleli fel.

A monista felfogás a vagyoni jogok igénycsokrát – a személyhez fűződő jogokkal együtt – a szerző személyétől elválaszthatatlannak tekinti. Ezen álláspont képviselői szerint a szerző legteljesebb védelme csak úgy képzelhető el, ha nem teszi lehetővé a jogszabály ezen jogok átruházását, csupán a jogokat részben teszi a kereskedelmi forgalom tárgyává, a használat, hasznosítás által.

Az angolszász eredetű dualista felfogás hívei a monista felfogástól eltérően azt vallják, hogy a szerző vagyoni jogai a kereskedelmi forgalom tárgyai lehetnek, azok szabadon átruházhatóak, vagyis a felek megállapodásától függően a vásárló a vagyoni jogok tulajdonjogát teljes körben, minden részjogossággal együtt, megszerzi.

Hatályos szerzői jogi törvényünk elődjével[5] megegyezően alapvetően a monista felfogás talaján áll amikor kimondja, hogy – bizonyos kivételekkel - a szerző vagyoni jogai nem ruházhatóak át, másként sem szállhatnak át, azokról lemondani sem lehet.[6] A jelenlegi szabályozás alapján tehát a személyhez fűződő jogokhoz hasonlóan a vagyoni jogok főszabály szerint kizárólag a szerző személyéhez kötődnek, attól elválasztani nem lehet őket, vagyis önállóan vagyoni forgalom tárgyai nem lehetnek.

A vagyoni jogok forgalomképességének törvénybeli kizárásával kapcsolatos jogszabályhely már jelzi, hogy a rendszerváltást követően megalkotott szerzői jogi törvényben nem érvényesül töretlenül a vagyoni jogok forgalmának kizárása a törvényben.

Mielőtt azonban a kivételeket felsorolnánk a szerzői jog fő sodorvonalában maradván szükséges megemlíteni a monista elmélet érvényesítésének következményeit. Mindezt pedig gazdasági szempontok alapján teszem, a mű hasznosítása szempontjából, azt vizsgálva, hogyan lehet a szerzői művet értékesíteni, hiszen egy adott mű megalkotásának számtalan célja lehet, alapvető érdeke azonban mégis a szerzőnek, hogy megéljen, művéből, munkájából kifolyólag jövedelemre tegyen szert, ugyanakkor a társadalomnak is, hogy a műalkotásokat – kereskedelmi csatornákon keresztül – eljuttassák hozzá, azokat megismerhesse.

A vagyoni jogok szerző személyéhez kötöttsége azt eredményezi, hogy a szerzői művek hasznosítása alapvetően a felhasználási szerződés szabályai között valósulhat meg. A felhasználási szerződés keretében a szerző engedélyt ad a felhasználónak, díjazás ellenében, műve felhasználására. Ez tehát azt jelenti, hogy a szerző, aki abszolút szerkezetű védelemmel bír jogosítványai tekintetében, az egyes jogosítványok időleges használatát, hasznosítását lehetővé teszi.

A megfogalmazásból kitűnik, hogy a felhasználási szerződés alkalmazásával kapcsolatban a szerzőnél is maradnak jogosítványok és a felhasználói is jogosulttá válik bizonyos jogok gyakorlására. A szerző továbbra is abszolút szerkezetű jogviszony jogosultja marad, a felhasználó pedig a szerzővel kötött relatív jogviszonyból eredően meghatározott körben a hasznosításhoz kötötten gyakorolhatja jogait. A felek többféleképpen megállapodhatnak, mely vagyoni jogok hasznosítását teszi a szerző lehetővé, kizárólagosan-e vagy sem, milyen időbeli, térbeli keretek között.

A szerzői művekkel kapcsolatos gazdasági tevékenység jelenleg tehát csupán szerző és a felhasználó által meghatározott körben lehetséges, mely jogviszonyban elsősorban a szerző érdekeinek érvényesülését segíti elsősorban a jogi védelem. A felek szándékuktól függően rendkívül sokféle módon megállapodhatnak, végső soron akár úgy is, hogy bár a vagyoni jogok a szerzőnél maradnak, azok felhasználására a védelmi időn belül, kizárólag a felhasználó válik jogosulttá.

Az új szerzői jogi törvény azonban liberálisabb elődjéhez képest, számos ponton eltérést enged a vagyoni jogok szerző személyéhez kötöttsége, vagyis a monista szemlélet alól. Már a főszabályt kimondó szakasz nevesíti a vagyoni jogok megörökölhetőségének esetét.[7] Erre a védelmi idővel való összhang megteremtése érdekében volt szükség. A védelmi időnek ugyanis két eleme van, egy előre meghatározhatatlan, a szerző élete, és az azt követő konkrét időtartam, a szerző halálát követő hetven év. A vagyoni jogok jogosultja tehát a szerző, illetve jogutódja lehet.

A szerzői vagyoni jogok öröklésénél egyrészt rendezésre vár az engedélyezési jogok kérdése, másrészt a jogdíjak kedvezményezettjének megjelölése. Amennyiben végintézkedés hátrahagyása mellett hunyt el a szerző, és abban megjelölte az engedélyezési jogok jogosultj(ái)t, ez az irányadó. Elképzelhető az is, hogy az örökösök a jogdíjak (vagy bizonyos típusú jogdíjak) kedvezményezettjére is más-mást jelölt ki. Ha több örökösöt illet ugyanazon típusú engedélyezési jog, akkor célszerű, ha ezt egymás között rendezik.[8] Ha ezt egymás között nem rendezik az örökösök, akkor a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó szabályainak analóg alkalmazása jöhet szóba.

Sajátos helyzetet jelent, ha a törvényes öröklés rendje szerint, a túlélő házastárs haszonélvezeti jogával terheltén történik a szerzői jogok átadása az ún. állagörökösnek (pl. örökösök gyermeke). A jogdíjakra - a haszonélvezeti jog megváltásának hiányában, vagy más megállapodás híján - kizárólag az özvegy jogosult. Mi történik azonban a felhasználás engedélyezési jogával? Nyilvánvalóan, a haszonélvezeti jogosult megkerülésével jogszerűen nem lehet felhasználási engedélyt szerezni pusztán az állagörököstől, hiszen a jogdíjban történő megállapodás a felhasználási szerződés kötelező tartalmi kelléke, és ebben a

haszonélvező dönt. Az sem jelent azonban megnyugtató helyzetet, ha a haszonélvező - akinek magára a szerzői jogra nézve nincsen rendelkezési joga - esetleg kihasználva a helyzetet az állagörökösre nézve igen előnytelen szerződést köt, pl. egyösszegű jelentős jogdíjban állapodik meg és a későbbi esetleg évtizedekig tartó felhasználás utáni bevételből csak csekély részesedést köt ki (ami már majdan az állagörököst illetné). Ezért álláspontom szerint, az állagörökös megkerülésével kötött szerződés sem köthető jogszerűen, különösen ha vagyoni jogátruházásra irányul, vagy a védelmi idő egészére történő felhasználási szerződést jelent. Ilyen konfliktus helyzetek megelőzését szolgálhatja az egymás javára való rendelkezés, arról nem is beszélve, hogy a felhasználók szempontjából is áttekinthetőbb helyzetet teremt.

Az öröklés útján történő jogátszállás igazából nem mond ellent a monista koncepciónak, csupán a védelmi idő meghatározásának következményeként kívánja rendezni a szerző halála után kialakult jogi helyzetet.

Kifejezetten megtöri viszont a monista felfogás érvényesülését a szolgálati jogviszonyban alkotott művek jogi helyzete.^[9] Ilyen esetben ugyanis a munkáltató a munkaviszony fennálltából kifolyólag törvény erejénél fogva megszerzi a vagyoni jogokat. A szerzői jogi törvény úgy fogalmaz, hogy „a vagyoni jogokat”, tehát azok összességét. Ez viszont már egyértelműen azt jelenti, hogy a szerzőn kívüli, vele szorosabb kapcsolatba nem hozható, az esetek többségében jogi személy, jogalany szerzi meg a megalkotott mű vagyoni jogainak összességét.

A szolgálati jogviszonyban történő jogátszállás jogpolitikai indoka az, hogy a munkáltató kifejezetten azért ad fizetést a szerzőnek, hogy a kívánt alkotást hozza létre. Erre utal a törvényi megfogalmazás azon eleme, miszerint az a feltétel, miszerint akkor szerzi meg a munkáltató a vagyoni jogokat, ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége.

A mindennapi élet gyakorlatában nem érvényesül töretlenül a munkaviszonyból folyó kötelezettség kitételének elve. A munkáltatók általános munkaköri leírásokat adnak munkavállalói részére, ritkán szokták előre meghatározni a létrehozandó mű kereteit. A gyakorlatban a hangsúly inkább az alkotási kötelezettségen, semmint a konkrét feladat meghatározásán, így a kötelezettség akár több mű létrehozását is magában foglalhatja.

A polgári jog és a munkajog mint jogágak egymásközi feszültségét jelzi a joggyakorlat azon álláspontja, mely tágítóan értelmezi a szolgálati jogviszony kereteit. A Szerzői Jogi Szakértő Testület véleménye^[10], miszerint a szolgálati jogviszony minősítésénél nem számít, hogy a mű létrehozása munkahelyen, munkaidőben történik-e, hiszen az alkotói tevékenység jellemzője, hogy nem mindig szorítható munkajogi ritmusba. A Szakértő Testület álláspontja rávilágít arra, hogy a munkaviszony nem feltétlenül biztosít megfelelő keretet a felek azon szándéka megvalósításának, mely új alkotás „megrendelésre” történő létrehozására irányul.

További probléma, hogy a szolgálati jogviszony kapcsán a törvény nem rendelkezik a jogutódlás kérdéséről, ex lex helyzetet okozva ezzel a jogi személy jogalanyok jogutód nélküli megszűnése esetén. Szerencsés lenne, ha erre figyelemmel – a monista felfogást szem előtt tartva - a törvény kimondaná a vagyoni jogok szerzőre történő visszaszállásának lehetőségét.

A szerzői jogi törvény a szolgálati jogviszonyt a vagyoni jogok között helyezi el, ami utal e jogintézmény elhanyagoltságára, hiszen nyilvánvalóan nem jogról, hanem kötelmi jogviszony alapján történő ipso iure jogátszállásról van szó. A szolgálati jogviszony szabályozásának a felhasználási szerződés mellett, a szerzői művek hasznosításával foglalkozó - külön fejezetben lenne a helye.

Végül utolsóként kiemelendő még, hogy a szolgálati jogviszony alapján megszerzett vagyoni jogokat a továbbiakban kereskedelmi forgalomban korlátok nélkül a munkáltató átruházhatja.[11] A szolgálati jogviszony tehát rést üt a monista felfogás védelmi bástyáján, és a kiszívargó vagyoni jogokat teljes mértékben a dualista felfogásnak megfelelően a forgalom tárgyává teszi. A szerzőt védő szabály a követő jog intézménye (droit de suite), hogy az átruházások során megfelelő díjazás illeti meg. Arra vonatkozó szabályt viszont már nem tartalmaz a törvény, hogy az átruházásokról őt értesíteni kell. Kérdéses tehát, hogy a mű többszöri átruházása esetén, az alapjogviszony alanyaitól minél távolabb kerülő szerzői mű átruházása kapcsán a szerzőt megillető díj, hogyan jut el a szerzőhöz. Bár a szerzői jog kogens írásbeliséget ír elő mindenféle szerzői művel kapcsolatos jogügyletre, nyilatkozatra, azokat azonban nem kell bejelenteni sehova.

A szerzői mű munkaviszonyban történő megalkotásával kapcsolatban talán a rövid bemutatásból is kitűnik nem teljesen szerencsés megoldásról van szó. A szabályozás talán alkalmas volt arra, hogy a megelőző rendszer igényeit ki tudja elégíteni, de piacgazdasági körülmények között nem nyújt megfelelő megoldást a felek közötti kapcsolatban. A munkajog jelentős megkötései (munkahely, munkaidő, munkáltatói utasítási jog stb.) nem rugalmasak annyira, hogy megfelelően igazodni tudjanak a szerzői mű megalkotásának körülményeihez, ezért álláspontom szerint a szerzői mű megrendelésre történő létrehozatalára más szerződési formulát kellene találni, amely jobban alkalmazkodik a polgári jog kötetlenebb, a felek számára tágabb mozgásteret biztosító jellegéhez.

A szerzői mű megalkotása és a munkaviszony közötti feszültségeket érzékeltette a jogalkotó is, korábbi szerzői jogi törvényünk felülvizsgálata kapcsán, amikor megjegyzi, hogy a most kommentálásra kerülő jogszabályok tehát a megváltozott gazdasági és társadalmi helyzetre tekintettel feltétlenül revíziót igényelnek. Szigorítani kell annak konzekvenciáit, ha a munkáltató nem szabályozza félreérthetetlenül a szolgálati mű feltételrendszerét; megfontolást érdemel, hogy helyes-e a munkaviszonyra szűkíteni azt a jogviszonyt, amely a technika fejlődése folytán egyre költségigényesebb alkotómunka finanszírozója és az alkotó tartós kapcsolatát szabályozza. Mert a jogintézmény fenntartására szükség van, csak az új formát és tartalmat kell megtalálni hozzá.[12] A hatályos törvény megalkotása során azonban ez a fajta revíziós törekvés elsikkadt.

A szolgálati jogviszony kapcsán látható volt, hogy számos kérdés tehát megválaszolatlanul marad. Nincs ez azonban másképpen a monista felfogástól eltérő további szabályok esetében sem. A szerzői jog globális vizsgálata után, eggyel alacsonyabb szintre lépve, a szerzői jogi műfajok szabályozása is számos változást hozott a hatályos szerzői jogi törvény életbe lépésével.

Az egyes műfajok hasznosítását vizsgálva rögtön kijelenthető, hogy bizonyos műfajok egyből kikerülnek a monista felfogás alól. Így a szoftverek, adatbázisok, reklámozás céljára megrendelt mű, valamint a filmalkotások esetében a törvény leszögezi, a vagyoni jogok átruházhatóak. A törvényi indokolás e szabályok magyarázataként rendkívül sovány okokat emleget fel,[13] miszerint a vagyoni jogok átruházhatóságát a nemzetközi gyakorlat, piaci igények, követelmények teszik szükségessé. A rendkívül fals indokolás háttérben nyilvánvalóan a sikeres szoftver-, adattár-, reklám-, és film lobby áll, mely hathatós nyomást tudott gyakorolni ezen szerzői jogi műfajok esetén, elérve az érdeküknek leginkább megfelelő copyright modell átvételét. Az említett szerzői műfajok mindegyike esetében a vagyoni jogok megszerzhetőségéhez alapvető anyagi érdekek fűződnek.

A megemlített szerzői jogi műfajok kapcsán kiemelendő, hogy a törvény rendkívül szűkszavú, az átruházás módjáról, hogyanjáról csupán akként rendelkezik, hogy mögöttes szabályként a felhasználási szerződésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Itt azonban a vagyoni

jogok tulajdonjogi jellegű átruházásáról van szó. Az átruházás a jogátszállással kapcsolatban használt általános fogalom. Használata mellett homályban marad a jogátszállás jogcíme, illetve az adott kötelelem részletszabályai.

A szerzői jog által biztosított lehetőségeken túl érdemes azonban tágabb körben is vizsgálni, nagyító alá véve a többi szerzői jogi műfajt is. A monista és a dualista modell érvényesülése szempontjából történő műfaji vizsgálatok során elsősorban az lesz meghatározó, hogy mennyire ütközik nehézségekbe a szerzői mű reprodukálása. Nyilvánvalóan minden szerzői műalkotás egyéni és eredeti jelleget visel magán, ezért az előző mondatban foglaltakat a hasznosítással kapcsolatban kell értelmezni.

Az egyes konkrét műfajok vizsgálatakor már első ránézésre érthetővé válik az elhatárolási szempont, vagyis a többszörözhetőség meghatározó jellege. Egy irodalmi mű gazdasági – tehát nyereségszerzés érdekében történő - hasznosítása ugyanis a legfőképpen minél több műpéldány eladásával valósul meg, a felhasználói jogokat megszerző elemi érdeke a vagyoni jogok közül a többszörözéshez, terjesztéshez fűződik. Ehhez képest egy képzőművészeti alkotás esetén gyökeresen más a helyzet, hiszen a létrehozott alkotások „abszolút” egyedi alkotások, azok a továbbiak során általában nem többszörözhetőek.

A szerzői jogi törvény műfaji felsorolását[14] áttekintve, azoktól a műfajoktól eltekintve, ahol maga a törvény is lehetővé teszi a vagyoni jogok átruházását, reprodukálhatóság szempontjából két nagy csoport bontakozik ki. Az egyik csoportba azok a műfajok tartozhatnak, melyek hasznosítása többszörözés útján történik, így az irodalmi művek, színművek, zeneművek, táncjáték, némajáték. A másik jól elkülöníthető csoportba a nem sokszorosítható műfajok tartoznak, a képzőművészeti alkotások. Természetesen, mint minden csoportosítás esetében, e körben is vannak olyan műfajok, melyek nehezen sorolhatóak be. A térképészeti alkotások alapvetően egyedi művek, de lehetséges a többszörözésük. A csoportosítás kapcsán pedig még egy megjegyzést szükséges tenni, annak abszolút jellegére vonatkozóan, miszerint minden meghatározott korlátok között értelmezhető.

A csoportosításból kiemelném a nem többszörözhető művek csoportját. A nem többszörözhetőségre legjobb példa a festmények esete, ahol a festmény másolásával új mű jön létre akkor is, ha az szinte a végsőig megközelíti az eredetét. E csoport vonatkozásában vizsgálva a monista felfogás érvényesülését álláspontom szerint paradoxonra bukkanunk. Egy festmény, szobor, kerámia kapcsán ugyanis egyértelmű viszonyokat kell teremteni. Ezen tárgyak minden nehézség nélkül birtokba vehetőek, így forgalmazásuknak semmilyen akadálya nincsen. A monista felfogás alkalmazása alapján az ilyen műalkotások értékesítése azt kellene mondanunk, hogy a szerzői jogok a szerzőnél maradnak. Ha azonban jobban belegondolunk a szerzői jogi törvény ezen rendelkezése a gyakorlatban csak rendkívüli nehézségek árán érvényesíthető. Aki megvásárolja a szerzőtől, vagy a galériától egy képet, akkor nyilván azt nemcsak birtokolni, hanem használni, hasznosítani is szeretné. Ebben az esetben a felhasználási szerződés modellje nem tud érvényesülni, hiszen a felhasználási jog átengedése csak kizárólagos lehet, időtartamát tekintve határozatlan időtartamú, a felhasználási jog továbbhasznosítása a jogviszony tárgyának jellegéből adódóan kizárt. Mindez pedig azt sugallja, a gyakorlat által alátámasztottan, hogy ezen műfajok kapcsán a tulajdonjogi megközelítés kell érvényesülnön, hiszen más megoldások abszurd megoldásokra vezetnek.

A szerzői jogban fontos, hogy különválasszuk egymástól a mű és a műpéldány fogalmát. A mű a szellemi alkotás, absztrakt alkotói munka megjelölése, a műpéldány pedig annak megjelenési formája. A képzőművészeti műfajok esetében azonban a mű és a műpéldány fogalma egymással szorosan összefonódik, elválaszthatatlan, az egyedi, megmásíthatatlan műpéldányban tükröződik mindazon technikai tudás és szellemi energia, melyet a szerző

belefejtett. Erre tekintettel a jogalkotó is akaratlanul a tulajdon fogalmat használja indokolásában a kiállítás joga kapcsán: „A kiállításához a szerző bejegyzése szükséges, akár a tulajdonában van még a mű, akár elidegenítette azt.”^[15]

A térképészeti alkotások kapcsán, bár azok elvileg többszörözhetőek, egy liberális jogrendszerben működő társadalomban, szintén az egyediségen van a hangsúly, így tulajdonképpen azok is a nem többszörözendő alkotások csoportjába sorolandóak.

A nem többszörözhető alkotások esetében azonban meg kell jegyezni, hogy bizonyos jogokat meghagy a törvény és ezekre – mint például a kiállítás jog – szükség is van, mert még az „abszolút” dualista jogszerzés sem vezethet a szerző kizsákmányolásához.

A felhasználási szerződés szabályai, az alapmodellként vett kiadói szerződésre, és a többszörözhető művek csoportjára alkalmazhatóak maradéktalanul. A többi szerzői jogi műfaj jellemzői szétfeszítik ezt a keretet, sajátos szabályozást kívánnak meg műfaji specialitásoktól függően.

A jogalkotók a szerzői jogi törvény kapcsán érzékelték ezen problémák fennállását, drasztikus változtatásoktól azonban eltekintettek. A szerzői jogi törvényt, valamint elődjét kommentáló munkák között számos utalás történik a két elmélet közti különbségre, a jelen szabályozás hiányosságaira, és több helyen a két felfogás összemosása, békítése jelenik meg. Ezen kommentárok közül idézek a továbbiakban néhány fontosabbat.

„A vagyoni jogok elidegeníthetőségének megengedése meglehetősen pragmatikusan is megközelíthető. Azért nem különösebben érdemes elvi, elméleti vita síkján megingathatatlanságokat képviselni, mert a copyright, a dualista a monista szerzői jogrendszerek akár földrajzilag is egymás mellett jól működve léteznek. Vagyis nem tudományos kérdés, hogy melyik rendszer az „értékesebb”. A művek/teljesítmények „vígán” vándorolnak anyagi, vagy nem anyagi formában az egyes államok között. Tekintet nélkül a szerzői jog rendszerint jogi, kulturális hagyományok megtartására épülő megközelítésére. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy ugyanazon tartalmú szerzői jogot élvez az érdekérvényesítési képességében erősen korlátozott természetes személy szerző, és a világpiacon vezető szerepet játszó, pénzügyi eredményeivel tőzsdeindexeket módosító multinacionális cég. A lényeg az, hogy a jogosultak jogi védelmének szintjét egyfelől, és a művekhez való hozzáférést másfelől hasonló jogvédelmi szintet eredményező normacsoport biztosítsa. Ezt pedig lehetővé, sőt kötelezővé teszi a nemzeti szerzői jogalkotást körülvevő, meglehetősen sűrű szemű háló.”^[16]^[17]

A szerzői jogi törvény megoldásának ez a magyarázata felemás, és egyáltalán nem segíti elő a jogtisztta helyzet megteremtését, inkább afféle rábeszélő fogalmazást alkalmaz. A monista szemlélet indokolásbeli hiányosságaira mutat rá Lontai professzor is tankönyvében^[18], mikor a következőket írja: „A tulajdoni elmélet bírálói között kiemelkedő szerepet játszott J. Kohler. Az ő nevéhez fűződik az ún. immateriális javak elmélete. Ez az elmélet hangsúlyozza a szellemi alkotásoknak, mint a jogviszony tárgyának sajátos, a fizikai dolgokétól megkülönböztető jellegét.

Az immateriális javakra építő elmélet szellemes és számos kérdésre megalapozott választ adó elmélet. Bírálói mégis joggal mutatnak rá arra, hogy a tulajdoni elmélet kapcsán kifogásolt egyoldalúságot, a vagyoni oldal kizárólagosságát nem sikerült következetesen feloldania. A személyiséghez fűződő érdekeket ez az elmélet hangsúlyozza, de nem tudja sikerrel beépíteni, s így – hasonlóan a tulajdoni elmülethez – a személyiségi jogok oltalmát csak a párhuzamos individualrect kiépítésével, azaz a dualista koncepció fenntartásával képes megoldani.”

A hatályos szerzői jog kommentárja csak érintőlegesen foglalkozik a vagyoni jogok forgalmának kérdéseivel.

„A szerzői jogi törvény az ún. monista (személyhez fűződő és vagyoni jogok egysége) szerzői jogi koncepcióból indul ki, ám ezt ötvözi az ún. dualista felfogással, és az egységet feloldja azokban az esetekben, amikor a vagyoni jogok átruházhatóságát (pl. adattár, szoftver, reklámozásra készített mű) lehetővé teszi. A szerzői jog e két oldalának szabályrendszere alapvetően a szerző és az általa létrehozott mű védelméhez és a mű közönséghez történő eljuttatásához fűződő (felhasználói) érdekek közötti jogalkotói mérlegelés eredménye.

A vagyoni jogok egésze az 1969. évi III. tv.-ben nem lehetett rendelkezési jog tárgya. Ezt a merev szabályt feloldja a szerzői jogi törvény, amikor ha szűk körben is, de megengedi a jogok átruházását, az arról való lemondást és azok átszállását.

A vagyoni jogok átruházását, illetve átszállását lehetővé teszi a törvény az adattár, szoftver, a reklámozás céljára megrendelt mű, együttesen létrehozott mű, munkaviszonyból vagy más hasonló jogviszonyból folyó kötelezettség teljesítése alapján alkotott művek esetében.

Ahol tehát azt az Szjt. lehetővé teszi, a vagyoni jogok átruházhatók. Egyébként a vagyoni jogok hasznosítása a forgalomban, annak egyes részjogosítványain keresztül, a felhasználási jogok átruházása keretében történik. A felhasználási jogok általános, műfajtól független szabályait a törvény V. fejezete tartalmazza. A szerzői jogi törvény értelmében a felhasználási szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni a vagyoni jogok átruházására is.”[19]

Mindezek a megfogalmazások azt mutatják, hogy a meghonosodott piacgazdasági körülmények között szükséges visszatérni a megelőző rendszer sajátosságai miatt félbemaradt elméleti vitára, állást kell foglalni a monista és a – tulajdonjogi szemléletet érvényesítő – dualista felfogásokkal kapcsolatban. E ponton a fentiekre tekintettel, szükségesnek mutatkozik bemutatni a megjelölt elméleti vita főbb álláspontjait.

Történetileg legkorábbi a szellemi alkotások ún. tulajdoni elmélete. A felvilágosodás természetjogi filozófiájára építve, a szellemi alkotásokat lényegében a tulajdonjog tárgyaként minősítve kívánja ez az elmélet az alkotáshoz fűződő szerzői érdekeket megragadni, s a tulajdon szabadságának, korlátlanságának elvét a szellemi alkotásokra kiterjesztve biztosítani az alkotó oltalmát. A tulajdoni elmélet modernebb változatai hangsúlyozzák ugyan a szellemi alkotások és a fizikai dolgok lényeges különbözőségét, s így inkább analóg, mint direkt tulajdoni elméleteknek minősíthetők.[20]

A magyar civilisztikai jeles képviselői közül többen[21] elutasították a tulajdoni elméletet. A bírálók csupán azt ismerték el, hogy a szellemi alkotásokhoz fűződő érdekek jogi oltalma is kizárólagos, abszolút szerkezetű jogviszonyokat eredményez, s ez a tulajdoni elméletben kimunkált bizonyos megoldások alkalmazását megalapozhatja.[22]

A tulajdoni elmélet bírálói között kiemelkedő szerepet játszott J. Kohler. Nevéhez fűződik az immateriális javak elmélete. Ez az elmélet hangsúlyozza a szellemi alkotásoknak, mint a jogviszony tárgyának sajátos, a fizikai dolgoktól megkülönböztető jellegét. Az elmélet szerint a szellemi alkotás – mind keletkezését, mind felhasználását illetően – jelentősen különbözik a fizikai dolgoktól, ezért a hozzá fűződő érdekek jogi oltalmára a tulajdon intézménye nem alkalmas. Az immateriális javak oltalmára szolgáló jogintézmények is abszolút szerkezetű, kizárólagos jogosultságot teremtenek, ez azonban csak szerkezeti rokonságot mutat a tulajdonjoggal.[23]

A tulajdoni elmélet más megközelítésű bírálatából született a szellemi alkotások személyiségi jogi elmélete[24]. Ez az elmélet a vagyoni elemek túlhangsúlyozásával szemben a szellemi alkotásokhoz fűződő személyiségi mozzanatokat helyezi előtérbe. A személyiségi jogi elmélet

a személyiségi oldal elsődlegességét vallja és a vagyoni oldalt nem csupán másodlagosnak, de esetlegesnek is tekinti, nem a szellemi alkotáshoz fűződő jog szükségképpen elemének.[25]

Mindezek az elméleti álláspontok jelzik, hogy a szerzői jog területén komoly nézetkülönbségek voltak és vannak. A hatályos szabályozáshoz visszatérve – mint azt a kommentár is leszögezi – a törvény a két felfogást ötvözi, de leginkább ingadozik a két véglet között, mindkét elméletből kiemeli azt amelyik számára megfelelőnek tűnik. Mindez egy nem kellően kikristályosodott, letisztázott elméleti álláspontot tükröz, amely híven kifejezi a társadalomban, gazdaságban végbement változásokat és azok jellegét, hirtelen, sokszor nem kellően átgondolt jellemzőjét is.

A hatályos szabályozás alapján nem kaphatunk tiszta képet a felől, hogy tulajdonképpen hogyan tekinthetünk a szerzői jogra. Tekinthetünk rá úgy mint tisztán abszolút szerkezetű jogviszonyra, mely nem jelentheti a tulajdonjogi jogosítványok gyakorlását, csupán a törvényben meghatározott jogok érvényesítését, melyek egy jogosultat illetnek meg. Ezt a szemléletet azonban számos esetben feloldja maga a törvény, vagy éppen a gazdaság nyomására a jogalkalmazói gyakorlat, a vagyoni mozzanatok előtérbe helyezésével és szabad forgalmának lehetővé tételével.

A közelmúltban bekövetkezett társadalmi, gazdasági változásnak megfelelően hazánk gazdasága áttért – az Alkotmány által[26] is deklaráltan – piacgazdasági modellre. Egy működő piacgazdaságban pedig előtérbe kerül a tulajdonjogi szemlélet, felértékelődnek a szellemi alkotások vagyoni mozzanatai is. A piacgazdaság követelményei közé tartozik a verseny szabadságának a biztosítása, mely követelményből következik, hogy az egyes törvényben szabályozott jogintézményeknek világos elvi alapokból kiinduló közérthető szabályozása.

A hatályos szabályozás álláspontom szerint a megjelölt követelményeknek jelen állapotában nem tesz eleget. Nehezen érthető ugyanis, hogy egyes szerzői jogi jogintézmények vagyoni mozzanatai milyen alapon élveznek elsőbbséget, lehetnek a fogalom teljes értékű tárgyai, más szerzői műfajok ezen mozzanataival ellentétben. Úgy vélem, hogy minden szerzői jogot védő jogszabály kiinduló alapja a szerző jogainak lehető legteljesebb védelme kell, hogy legyen, azonban ez többféle módon is megvalósítható. Szerzői jogunk régóta ismeri a *droit de suite* (követési jog, részesedési jog) jogintézményét, többek között a munkaviszonyban megalkotott alkotások vagyoni jogainak további átruházása esetében is alkalmazni rendeli.[27] A monista felfogás feloldása esetén ez a jogintézmény megfelelő biztosítékot jelenthetne a szerző érdekeinek megfelelő védelmére.

A dualista szemlélet érvényesítése, amellett hogy a gazdasági forgalom élénkítését eredményezné, jelentősen leegyszerűsítene a jogviszonyok értelmezését. Hiszen a vagyoni jogok átruházása esetén egyértelmű és könnyen azonosítható lenne a jogosult személye, a szerző díjazása pedig a követő jog alkalmazásával megoldható. Az egyes szerzői jogi műfajokkal kapcsolatban leírtak áttekintésekor is látható volt, hogy a monista szemléletet tükröző jogszabályi normák ellenére a gyakorlatban a szerzői művekkel kapcsolatos jogosultsági problémák megoldásra találnak. A megoldások pedig a kézzelfogható, egyszerű, és áttekinthető jogviszonyok megteremtését szolgálják, ahol konkrétan meghatározhatóak a jogosultak és azok jogosultságai. Jó példák erre a nemzetközi kereskedelemben meghonosodott szoftver-szerződések típusai.[28]

A monista felfogás következet érvényesítése ugyanis jelentősen megnehezíti a kereskedelmi tevékenységet szükségszerűen egyes szervezetek kezében összpontosuló monopóliumok kialakulásához vezethet.[29] A legtöbb szerzői mű kereskedelmi forgalomban való részvétele – különösen az ingóság fogalmába tökéletesen besorolható alkotásoknak – bármely hatóság, szervezet számára követhetetlen. A műalkotások forgalmának ellenőrzése – amellett, hogy

gyakorlatilag lehetetlen - túlszabályozáshoz, felesleges adminisztrációhoz vezet, melyek a kereskedelmi forgalom legfőbb akadályai lehetnek.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a szerzőnek a legtöbb esetben műve minél szélesebb körű forgalmazása éppen úgy érdeke, mint a kereskedelem más tagjainak a saját termékük értékesítése. A szerzői mű fogyasztókhöz való közvetítésének szükségszerű csatornája a kereskedelem kell legyen, ami némileg specializált jelleget ölt az ügyletek tárgya miatt, azonban mindenképpen szükség van rá. A kereskedelem szempontjából fontos szempont a gyorsaság, egyszerűség, érthetőség, ezeket tehát a szerzői művek kereskedelmi forgalmát biztosító kötetelmek esetében mindenképpen követelményként kell figyelembe venni, érvényesülésüket biztosítani kell.

A fent leírtak összegzéséből levonandó következtetésnél fontos, hogy nem drasztikus változtatások szükségességét tartom megfelelő megoldásnak, hanem szerzői jogunk számára világos elvi alapok megalkotását. Mindez természetesen nagyon nehéz és bonyolult folyamat, és nyilvánvaló, hogy teljes mértékben kielégítő megoldást találni ezen a téren lehetetlen, azonban apróbb változtatásokkal sokat lehet segíteni a védendő jogterület alanyain.

A hatályos törvény természetesen megfelelően alkalmazható, működőképes jogszabály azonban tartalmaz néhol egyenlőtlenségeket. Nehezen érhető ugyanis, hogyha egyes műfajok esetében átruházhatóak a vagyoni jogok, más műfajok miért kivételek. Úgy gondolom, hogy mindenképpen szükséges visszatérni ahhoz az elméleti vitához, mely már régóta félbeszakadt, fel kell venni a fonalat újra a szakembereknek és új megoldásokat keresni a jelen helyzetet, új körülményeket jobban segítő szabályozás felé.

Ebben a munkában először talán egy kicsit vissza kellene fordulni, áttekinteni a háború előtti szabályozás sajátosságait. A hivatkozott joganyag ugyanis nagyobb figyelmet fordított az egyes szerzői műfajokra, amely öröklődött a megelőző törvényben is. Úgy vélem nagy előrelépést jelent ezen a területen a hatályos megoldás, mely megszüntette a felhasználási szerződés műfajspecifikus – legtöbbször ugyanazon megoldásokat ismétlő – szabályozásának szétszórtságát, azonban az egységes szerződési feltételek megteremtése mellett továbbra is szükség van arra, hogy a szerzői jog szabályozásakor figyelemmel legyünk az egyes műfaji sajátosságokra. Ezt jól tükrözi a hatályos szabályozás is, hiszen a törvény második része az egyes műfajokra vonatkozó szabályozást tartalmaz. Álláspontom szerint a továbbfejlesztés érdekében a szerzői művek vagyoni jogainak forgalma kellene, hogy hangsúlyt kapjon, ennek konzekvenciájaként pedig, külön fejezetben új szerződési formákban lenne lehetőség a szerzői művek megalkotásának, forgalmazásának keretet adó jogviszonyokat szabályozni.

Monist theory in copyright law of Hungary

Examining the history of copyright law, we can distinct two significant theories. The distinction is based upon the position of entitled parties. Two separated fields can be found among the rights of the author: personal and financial rights. It is no doubt that personal rights are inseparable from the author itself, these rights cannot become objects of commercial businesses. If we look at these rights a little bit closer, we can realize that personal rights of the author do not play significant role in earning money from an intellectual product. These rights ensure the integrity and originality of works. Separating the two theories we have to focus on financial rights. Trying to describe these rights we can see that no exact definition can be given to them because of the permanent development of printing and publishing technology. Due to the monist theory it can be said that financial rights are close to personal

ones, they are inseparable from personality of the author. Transcribing this opinion to the language of law it means that the decent regulation should prohibit the transfer of these rights among living persons. In the Anglo-Saxon legal system experts think that financial rights have to take part in commercial trade if we want to acknowledge the achievement of authors.

In Hungary copyright law is on the point of the monist theory. The Act refers that financial rights of the author cannot be transferred and the author has no right to abandon them. If we get a closer look at the structure of the valid Act, we can say that monist theory is not consistent. It is possible to inherit financial rights. We need this rule if we would like to harmonize the system to the time of protection. The other relevant fact of crossing the prohibition is in connection with works created under labour frames. In this case the employer gets financial rights ex lege. To find the reason of this regulation we have to examine the nature and aim of labour relations. The employer gives payment to his employee, the author to establish and create works. In this situation it is natural that the author loses his financial rights. The problem is that in Hungary differences can be found between civil and labour law. If we try to give meaning to labour relations, misunderstandings and different point of views can reveal. The other problematic factor is that the Act does not bother with the question of succession.

In my study I present the pros and cons of both theories and gather those significant practical and theoretical fields of copyright law that can be limits of monist theory. I examine special rules for special works, rules of civil and labour law in connection with authors and give a short historical overview to see what can be the main directions of future developments.

IRODALOM:

1. A szerzői jog a gyakorlatban, A Szerzői Jogi Szakérté Testület véleményeinek gyűjteménye, szerk: id. Ficsor Mihály, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Bp., 2004.
2. A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk.: dr. Szabó Mariann, KJK Kerszöv 2000.
3. Lontai Endre: Polgári Jog, A szellemi alkotások joga, Nemzeti Tankönyvkiadó 1994.
4. Világhy Mikós: A szellemi alkotások jogi védelmének elvi alapjai, ÁJTI Értesítője 1960/2-3.
5. Világhy Miklós: Gazdaságpolitika és polgári jog, Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.
6. Dr. Marton Kálmán: A számítógépes programalkotások jogi védelme, www.oszk.hu
7. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 9. §-sához fűzött kommentár KJK Kerszöv
8. A szerzői jogról szóló 1969. évi III. tv. 14. §-sához fűzött kommentár KJK Kerszöv
9. Gyertyánfy Péter: A szerzői jogi törvény módosítása, Iparjogvédelmi Szemle, 1994. április
10. Csécsy György: A szellemi alkotások joga, Novotni Kiadó, Miskolc 2001.
11. Kiss János: Merre tart a szerzői jog?, Új Alaplap, 1996. 12. szám

Felhasznált jogszabályok, állásfoglalások:

1. A Magyar Köztársaság Alkotmánya 1949. évi XX. törvény
2. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény
3. A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény
4. SZJSZT 09/01

[1] Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék

[2] A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Sztj.) 31. § (1) bekezdés

- [3] képviselői: Világhy, Boytha, Benárd
- [4] képviselője: P. Recht, Sárközy
- [5] A szerzői jogról szóló 1969. évi III. tv.
- [6] Szjt. 9. § (3) bekezdés
- [7] Szjt. 9. § (4)-(5) bekezdések
- [8] Szjt. 9. § (5) bek.
- [9] Szjt. 30. § (1) bek.
- [10] SZJSZT 09/01, id. Ficsor Mihály, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Bp., 2004. 68. o.
- [11] Szjt. 30. § (3) bek.
- [12] A szerzői jogról szóló 1969. évi III. tv. 14. §-sához fűzött kommentár
- [13] Szjt. 58. § (3) bek.-hez fűzött indokolás
- [14] Szjt. 1. § (2) bek.
- [15] Szjt. 69. § (2) bek.-hez fűzött indokolás
- [16] BUE, TRIPS, 1996-os WIPO szerződések
- [17] A szerzői jogi törvény magyarázata, szerk.: dr. Szabó Mariann, KJK Kerszöv 2000. 64. old.
- [18] Lontai Endre: Polgári Jog, A szellemi alkotások joga, Nemzeti Tankönyvkiadó 1994. 15. old.
- [19] A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 9. §-sához fűzött kommentár
- [20] Lontai Endre: i.m. 14. old.
- [21] Világhy Miklós, Boytha György, Renárd A.
- [22] Vilgáhy Mikós: A szellemi alkotások jogi védelmének elvi alapjai, ÁJTI Értesítője 1960/2-3., 11. old.
- [23] Világhy Miklós: Gazdaságpolitika és polgári jog, Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. 23. old.
- [24] Fő képviselője O. Gierke
- [25] Vilgáhy Mikós: A szellemi alkotások jogi védelmének elvi alapjai, ÁJTI Értesítője 1960/2-3., 12. old.
- [26] A Magyar Köztársaság Alkotmánya 1949. évi XX. tv. 9. §
- [27] Szjt. 30. § (3) bek.
- [28] lásd Dr. Marton Kálmán: A számítógépes programalkotások jogi védelme című cikkét, www.oszk.hu
- [29] lásd ARTISJUS